»DE RE PUBLICA OTORHINOLARYNGOLOGICA«

»DE RE PUBLICA OTORHINOLARYNGOLOGICA«

VLADIMIR KATIĆ, SANTA VEČERINA VOLIĆ, ŽELJKO BUMBER, BISERKA BELICZA*

Deskriptori: Otorinolaringologija – povijest; Specijalne bolnice – povijest; Medicinski fakultet – povijest; Hrvatska

Sažetak. »De re publica otorhinolaryngologica« naslov je članka Ante Šercera objavljenog u Liječničkom vjesniku 1941. godine, pet godina nakon preseljenja otorinolaringološke klinike na Šalatu. U tom je radu obrazložio svoju koncepciju jedne suvremene otorinolaringološke klinike te prikazao što je u Klinici u tom smislu učinjeno. Osobito zaslužan pri osnivanju Klinike 1921. godine bio je profesor Dragutin Mašek, jedan od trojice matičara Medicinskog fakulteta, koji je Kliniku vodio do 1929. godine. Njegov nasljednik ishodio je preseljenje iz zgrade osnovne škole u Draškovićevoj ulici na Šalatu među druge klinike i pretkliničke zavode Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Početkom dvadesetog stoljeća pokrenuto je pitanje izgradnje zemaljske bolnice koja bi služila kao klinička bolnica budućega medicinskog fakulteta. Važno je znati s koliko su žara naši preci savladali zapreke gradnji kliničke bolnice na Šalati. Izabrali smo tek malen broj važnih podataka kojima smo nastojali prikazati nastajanje kliničke jezgre na Šalati te razvoj Klinike u razdoblju kada su predstojnici nakon D. Mašeka i A. Šercera bili Branimr Gušić te Zvonimir Krajina. Potom su ukratko prikazane najvažnije djelatnosti Klinike danas. Iako je Klinika razvila programe koji su prirodni nastavak respektabilne povijesti, a u skladu s kreativnim potencijalima njezinih djelatnika te stručnim i znanstvenim standardima unutar Europske unije, treći put u novijoj povijesti morali smo se oduprijeti nametanju neprihvatljivog preseljenja u skučene i nepovoljne uvjete na drugoj lokaciji. Recentno, nude se planovi izgradnje »istočnog češlja« na Rebru te preseljenje Klinike na Rebro. Tim planovima i predloženim rješenjima za našu Kliniku stručni kolegij Klinike višekratno je dao negativnu ocjenu kada je projekt »post hoc« postao dostupan. Malim ulaganjima na sadašnjoj lokaciji Klinika bi dobila dio nužnih uvjeta za daljnji kontinuirani razvoj, primjeren njezinu impresivnom povijesnom razvoju te sadašnjoj vrijednosti u hrvatskoj, europskoj i svjetskoj otorinolaringologiji. Dostatno je znano da samo eksperti neke struke poznaju specifične odrednice i razvojne obveze svojih područja. Braneći svoje pravo i dužnost utjecaja na oblikovanje razvojnih pravaca struke, Klinika se i danas pokazala dostojnom svoje povijesti.

Descriptors: Otolaryngology – history; Hospitals, special – history; Schools, medical – history; Croatia

Summary. »De re publica otorhinolaryngologica« is the title of the article by Ante Šercer published in Liječnički vjesnik in 1941, five years after the moving of the Ear, Nose and Throat Department to Šalata. In this paper he elaborated his conception of a modern ENT department, and presented what had been done in this regard. Professor Dragutin Mašek had a special merit in founding the Department in 1921, and stayed at its head till 1929. His successor prompted its moving from the building of elementary school in Draškovićeva Street to Šalata, where other departments of the School of Medicine in Zagreb were situated. At the beginning of the 20th century, the issue of the construction of a territorial hospital which would serve as the University Hospital of the future School of Medicine emerged. Our ancestors showed great enthusiasm in overcoming the obstacles to the construction of the University Hospital in Šalata. We chose only a small number of important facts by which we tried to demonstrate of the Department in the period in which the heads after D. Mašek and A. Šercer were Branimir Gušić and Zvonimir Krajina. The most important current activities of the Department are further briefly described. Although the Department developed the programs which naturally follow from the respectable history, in agreement with creative potentials of its employees, and professional and scientific standards within the European Union, for the third time in the modern history we had to resists the unacceptable moving into restricted and unfavorable settings at the other location. Recently, plans of building the »eastern comb« on Rebro, and the moving of the Department to Rebro, have been offered. On several occasions the council of our Department gave negative evaluation of these plans and suggested solutions when the project became available »post hoc«. Modest investments at the present location would provide the Department with a part of necessary conditions for further continuing development, appropriate to its impressive historical development and current value in Croatian, European and world otorhinolaryngology. It is well known that only the experts in a profession know the specific determinants and developmental requirements in their field. By defending its rights and duty to influence the design of developmental directions of the specialty, the Department has also today shown that it is worthy its past.

Liječ Vjesn 2004;126:90–95

Tijekom svog razvoja dužeg od osamdeset godina Klinika za otorinolaringologiju i cervikofacijalnu kirurgiju u Kliničkome bolničkom centru Zagreb prolazila je kroz brojna povoljna i nepovoljna razdoblja. U nametnutim nepovoljnim razdobljima Klinika je u borbi za opstanak morala privremeno zakočiti napore da poboljša svoju prostornu i radnu organizaciju. Stoga smatramo prikladnim prikazati dio napora svojih časnih prethodnika i usmjerenja prema europskim i svjetskim uzorima koje su oni zacrtali. Njihovi uzori i zasade vrlo su važan izvor motivacije da Klinika i danas djeluje homogeno ustrajno braneći pravo na neometani razvitak.

* **Klinika za otorinolaringologiju i cervikofacijalnu kirurgiju Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u Kliničkome bolničkom centru Zagreb** (prof. dr. sc. Vladimir Katić, dr. med.; prof. dr. sc. Santa Večerina Volić, dr. med.; prof. dr. sc. Željko Bumber, dr. med.), **Odsjek za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Katedra za povijest medicine i medicinsku etiku, Medicinski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku** (prof. dr. sc. Biserka Belicza, dr. med.)

Adresa za dopisivanje: Prof. dr. sc. V. Katić, Klinika za otorinolaringologiju i cervikofacijalnu kirurgiju, Klinički bolnički centar Zagreb, Šalata 4, 10000 Zagreb

Primljeno 9. rujna 2003., prihvaćeno 29. siječnja 2004.

Povijesne činjenice

O dugotrajnoj povijesti liječničkih i laičkih suočavanja s fenomenom bolesti uha, grla, nosa i grkljana danas nam svjedoče brojni pisani izvori. Počevši od naputaka namijenjenih puku kako prepoznati i liječiti pojedine simptome i bolesti, do stručnih rasprava najčešće pisanih u obliku inauguralnih disertacija – onodobnih diplomskih radnji za stjecanje statusa doctora medicine universae. Premda ćemo tim izvorima posvetiti pozornost u jednom od idućih istraživanja, spomenimo da laringološke teme često vezane uz teške upale grla i difteriju, uključujući i patološko-anatomske promjene kod difterije nalazimo u inauguralnim disertacijama objavljenim 1816., 1837. i 1838., ili na primjer o konsumptivnim bolestima larinksa i traheje g.1829. te da je već g.1834. jedna inauguralna disertacija posvećena bolestima uha, g.1841. upali uha – otitisu. U drugoj polovici devetnaestog stoljeća postupno su oblikovana pomagala za preglede i intervencije u području uha, nosa i grkljana te su se tako stekli preduvjeti da se počnu odvajati otologija i laringologija u dvije nove specijalističke kirurške discipline i struke. Prva ustanova u kojoj su u jedinstvenu kliničku djelatnost spojene otologija, laringologija te rinologija bila je 1901. godine klinika u Rostocku. Potom se taj novi organizacijski obrazac počeo primjenjivati u metropolama Njemačke, Francuske, Austro-Ugarske, a otorinolaringologija je postala i nastavni kolegij na razini dodiplomskih i specijalističkih medicinskih studija.

Nestori hrvatske otorinolaringologije i njihov doprinos osnivanju, organizaciji i razvoju otorinolaringološke Klinike i Katedre Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Osnivač naše otorinolaringologije bio je Dragutin Mašek (Zagreb, 28. 1. 1866. – Zagreb, 19. 3. 1956.), đak bečke medicinske škole koji je od samog početka svog djelovanja shvaćao otorinolaringologiju jedinstvenom kliničkom disciplinom. Mašek je 1890. godine postao sekundarni liječnik Teodoru Wickerhauseru u Bolnici sestara milosrdnica. Kada je 1892. godine ta bolnica preseljena u nova zdanja u Vinogradskoj cesti, osnovan je posebni »kožni odjel, za bolesti očiju, uha, grkljana i za bludobolju«, a Mašek je postavljen za voditelja odjela. Tako je u Bolnici sestara milosrdnica oblikovana najstarija otorinolaringološka ustanova u Hrvatskoj. Mašek će kasnije biti vrlo zaslužan kao jedan od trojice profesora osnivača zagrebačkoga Medicinskog fakulteta (1917.), prvi profesor otorinolaringologije, predsjednik Hrvatskoga liječničkog zbora (1913–19.), a godine 1921. ima ključnu ulogu pri oblikovanju prve otorinolaringološke klinike u Draškovićevoj ulici. Godine 1919. ustupila je Vlada Medicinskom fakultetu još tri školske zgrade za smještaj prvih klinika. Interna i Kirurška klinika smještene su u zgradi Više djevojačke škole u Draškovićevoj ulici, a Otorinolaringološka klinika u zgradi osnovne škole u Draškovićevoj ulici (današnja osnovna škola »Ivan Merz«). Adaptacija tih zgrada odugovlačila se sve do 1921. godine zbog nedostatka novca, što je veoma nepovoljno utjecalo na kliničku nastavu koja je počela u zimskom semestru 1919/1920. godine.[1]

Klinika u Draškovićevoj ulici 17 otvorena je dne 26. rujna 1921. godine, a već 22. listopada te godine Mašek je održao uvodno predavanje kolegija otorinolaringologije za studente medicine naslovljeno »Opseg i važnost otorinolaringologije«.[2] Mjesec dana kasnije otvorene su u Draškovićevoj ulici 19 klinike najvažnijih kliničkih disciplina: interne medicine i kirurgije. Govoreći o donatorima novootvorene klinike, Mašek je istaknuo: »U znanstvenom svijetu poznati internista i laringolog, dr. Gjuro Catti iz Rijeke poklonio je svoju bogatu laringološku biblioteku klinici.« Gjuro Catti (Rijeka 28. 5. 1849. – Begunje na Gorenskom 10. 10. 1923.), primarni liječnik Internog odjela Gradske bolnice u Rijeci, bio je istaknuti laringolog kojeg smatraju našim prvim otorinolaringologom.[3,4] Prikazujući uređenje klinike, Mašek je kazao: »Klinika je za sada uređena za 30 bolesnika. U drugom katu imade dvoranu s projekcionim aparatom za predavanja, koja ujedno služi i za vježbe. Kraj dvorane za predavanja nalazi se laboratorij i soba za predstojnika. U prvom katu nalaze se prostorije za operacije: soba za sterilizaciju s aparatom za destilaciju vode i autoklav, soba za aseptičke operacije, soba za septičke operacije sa odjeljkom za apsolviranje bolničkih pacijenata, pisaćim stolom etc. U prizemlju nalazi se ambulatorij sa čekaonicom. U ambulatoriju imade četiri mjesta za pretraživanje i liječenje s potrebnim uređajem za sterilizaciju, pretragu sluha etc. Osim toga ima jedna tamna izba za dijafanoskopiju, elektroterapiju itd. U podzemlju nalazi se prostor za vježbe na lješini i štalica za pokusne životinje.« Mašekovi suradnici pri zasnivanju klinike bili su A. Šercer, N. Perov, V. Krstić i B. Banjanin. Mašek je istaknuo da je »stručno pak uređenje klinike velikim dijelom plod pomne brige i neumornog rada kliničkog asistenta g. Dr Ante Šercera (Slavonska Požega 12. 4.1896. – Zagreb 25. 11. 1968.), koji je još posvetio Klinici svoj slikarski talent, te naslikao za nju cijeli niz slika«. Kasnije je Mašek isticao da je uređenje biblioteke zapravo Šercerovo djelo. Ta biblioteka bila je uzor ne samo za naše prilike nego i za cijelu Europu. Primjerice, 1931. godine u biblioteci je bilo 1235 knjiga i 586 separatnih otisaka. Klinika je u ono vrijeme primala 22 časopisa, većinom iz europskih zemalja. Nadalje, utemeljena je eksperimentalna stanica, prva u našoj kliničkoj medicini. U njoj je Šercer radio eksperimentalno na skleromu, a o tome izvijestio na internacionalnom kongresu u Madridu. Pri proslavi pete godišnjice osnutka Klinike 1926. godine tiskan je broj Liječničkog vjesnika posvećen njezinu radu. Tom prigodom Šercer je prikazao uređenje i organizaciju Klinike.[5] Među inim navodi da je u Klinici uređen arhiv. »Arhiv se pokazao vrlo praktičnim, te su ga imitirale ne samo neke zagrebačke klinike, nego su i neki zavodi u inozemstvu bili tim primjerom potaknuti, da urede arhiv po istom uzoru na pr. otološka klinika prof. Neumanna u Beču, otološka klinika prof. Ningera u Brnu i urološka klinika u Budimpešti. Arhiv se dijeli u dva dijela. U prvom dijelu su svrstane sve povijesti bolesti od prvog početka klinike po rednim brojevima i po godinama, a u drugom su bolesnici koji su dosad liječeni na klinici razvrstani po vrstama bolesti.« Osim kronološkog registra povijesti bolesti, uključenja starih povijesti istog bolesnika u novu dokumentaciju, Šercer je razvio shematski arhiv s temeljnim podacima o bolesniku, dokumentaciji i dijagnozama. Podaci su pregledno udruženi prema skupinama bolesti ili medicinskim problemima. Tako je Šercer već u to doba anticipirao temeljna rješenja dobro uređene moderne baze kliničkih medicinskih podataka. Šercer piše: »Osim biblioteke služe u nastavne i naučne svrhe i razne kliničke zbirke. Te zbirke nisu osobito bogate, ali imaju veću vrijednost, jer su većinom produkt rada kliničkih asistenata. U muzeju se nalaze glavni preparati iz anatomije uha, nosa i grla i malena zbirka komparativnih anatomskih preparata. U zbirci pak anatomskih preparata nalaze se tipični objekti iz patologije naše struke, a među njima se naročito ističu dva preparata skleroma farinksa, larinksa i traheje, jedno strano tijelo u larinksu, jedno u bronhusu i jedno u ezofagusu. Osim toga su tu spremljeni i svi ekstirpirani grkljani. U zbirci histoloških preparata nalaze se tipična oboljenja za demonstracije studentima i mnogo preparata skleroma. Klinika ima 678 diapozitiva i 57 zidnih slika. Većinu zidnih slika i mnogo diapozitiva su izradili sami klinički asistenti. Vrlo je lijepa zbirka fotografija. Tokom ovih pet godina fotografirani su svi tipični i ljepši slučajevi, tako da do sada imamo 505 negativa i 404

pozitiva, od toga velik dio stereoskopskih snimaka.« Šercer dalje piše: »Fonijatrijski laboratorij se do sada nije mogao urediti radi pomanjkanja sredstava i prostorija. Aparati naručeni u tu svrhu morati će se privremeno smjestiti u laboratorijske prostorije. Dok se ne nađe zgodnije mjesto. Početak rada fonijatrijskog laboratorija znači snažan korak naprijed u razvitku naše klinike. Fonijatrijski laboratorij i ambulatorij ima da budu sastavnim dijelom otorinolaringološke klinike. Ako se u Zagrebu osnuje i posebni institut za fonijatriju, možda u vezi s filozofskim fakultetom, klinika mora svoj ambulatorij i laboratorij ipak i dalje zadržati, jer je to u interesu ne samo bolesnika, već je to i u nastavnom i stručnom interesu klinike.«

Godine 1929. D. Mašek je otišao u mirovinu, a predstojnik Klinike postao je Ante Šercer. Zvonimir Krajina je ocijenio da je Šercer bio najsnažnija ličnost naše otorinolaringologije i da je on struku koju je Mašek dobro započeo, stručno i znanstveno podigao na vrh naše medicine, ne samo u okviru ondašnje Jugoslavije nego i diljem Europe i svijeta.[6] »Očita je snaga njegova duha i talenta te odgoj u obitelji gdje je knjiga bila svakodnevno zanimanje i gdje je godinama vrijedilo pravilo 'Nulla dies sine linea'. Drugi je temelj njegova uspjeha bila marljivost, sistematičnost i upornost koje su ga pratile cijeli život.« Šercer je medicinu studirao u Grazu i Pragu gdje je promoviran 1919. godine. Potom je proveo godinu dana u klinikama u Pragu i Beču. U razdoblju rada u klinici u Draškovićevoj ulici učestalo boravi u inozemstvu radi studija i razmjene iskustava. Godine 1925. Šercer stječe naslov privatnog docenta, a 1927. je izabran za sveučilišnog docenta. Već je 1929. godine postao izvanredni, a 1932. redoviti profesor. Ponajviše njegovom zaslugom uspostavljene su brojne međunarodne veze, a među inim dobrobitima takve suradnje može se istaknuti da je Šercer bio prvi hrvatski otorinolaringolog koji je izabran u elitni »Collegium Otorhinolaryngologicum Amicitiae Sacrum – ORLAS« već 1929. godine.

Vrijedno je podsjetiti da je prvi liječnik koji je bio izabran u onodobno Jugoslavensku – danas Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti, kao predstavnik medicinskih znanosti, bio poznati kirurg prof. dr. Teodor Wickerhauser (1858 – 1946), jedan od utemeljitelja i prvih profesora Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Izabran je za počasnog člana 1928. godine. Godine 1930. izabrani su prvi liječnici kao članovi u radnom sastavu u Matematičko-prirodoslovnom razredu, i to: Albert Botteri (dopisni član 1930), Karlo Radoničić (dopisni član 1930), Božidar Spišić (dopisni član 1930) i *Ante Šercer* (dopisni član 1930, redoviti član 1937–1945), profesori Medicinskog fakulteta u Zagrebu, te Božo Peričić (dopisni član 1938). Otorinolaringolog Ante Šercer zapamćen je u povijesti Akademije kao stručnjak i znanstvenik koji je objavio kapitalna djela iz otorinolaringološke propedeutike i klinike, o plastičnim operacijama nosa i uške, monografiju o povijesti traheotomije i trahealne kanile, o kirurgiji čeljusti i tonzilarnom problemu. Osobito su vrijedni rezultati proučavanja epidemiologije, klinike i eksperimentalne patologije skleroma, etiopatogeneze i operativne terapije otoskleroze, fizioloških deformacija nosne pregrade i drugih odstupanja u razvoju skeleta lica i baze lubanje. Izučavao je i fenomen nosne respiracije, a otkrićem nazotorakalnog refleksa utjecao je na razvoj moderne rinologije. Znatan je broj radova posvetio problemima plastične i rekonstruktivne kirurgije glave i vrata te kirurškom liječenju tumora larinksa. Na području kirurške tehnike izradio je niz novih operacija i modificirao je postojeće. Prvi je u nas uveo transseptalnu operaciju tumora hipofize. U Radu Jugoslavenske akademije objavljen je njegov rad pod naslovom Nos i dihanje (1934). Za hrvatsku medicinsku publicistiku neobično je važan njegov pokretački udio u osnivanju časopisa Otolaryngologia Slavica te njegova aktivnost kao glavnog urednika *Medicinske enciklopedije* Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda u razdoblju od 1954. do 1968. godine kada je uredio 10 svezaka prvog i četiri sveska drugog izdanja. Njegova Otorinolaringologija, objavljena u izdanju Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda, i to Klinika (1965) i Propedeutika (1966), i danas su kapitalna djela u našoj otorinolaringološkoj baštini. Bio je redoviti profesor Medicinskog fakulteta u Zagrebu i dekan (1936–37. i 1943–45.).[7]

Očekivali bismo da su takva postignuća mogla biti ostvarena u maksimalno povoljnim uvjetima rada tadašnje Klinike na Šalati. No povijesni dokumenti otkrivaju da su nestori hrvatske otorinolaringologije morali uz svoj svakodnevni stručni i znanstveni rad svladavati i niz drugih organizacijsko-egzistencijalnih problema, počevši od same gradnje kliničke bolnice na Šalati.

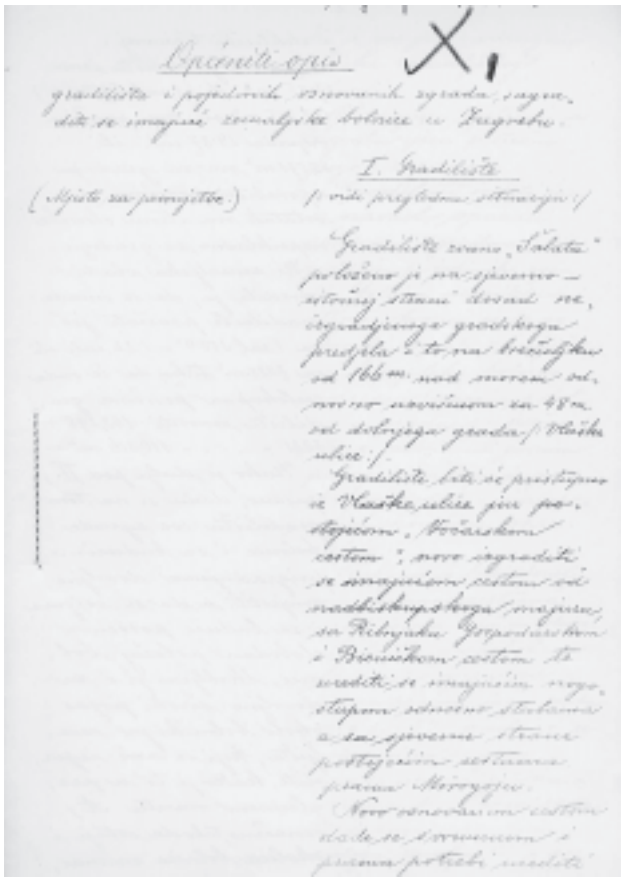
Nastojanja za gradnju Klinike na Šalati

S obzirom na neke suvremene intencije, u današnjem je trenutku itekako važno podsjetiti i prikazati s koliko su žara naši preci savladali zapreke gradnji kliničke bolnice na Šalati.[8] Početkom dvadesetog stoljeća pokrenuto je pitanje izgradnje zemaljske bolnice koja bi služila kao klinička bolnica budućega medicinskog fakulteta. Ali i to je pitanje nailazilo na niz teškoća i komplikacija. Projekt za tu bolnicu izradio je još za banovanja Khuena Héderváryja protomedik Josip Kallivoda, ali je Khuen spriječio izvedbu tog projekta. Kad je Khuen 1903.

Opis: I Sgrada uprave, II Sgrada kuhine i praone; III Strojarnica i desinfekcija; IV Staja i kolnica; V Ledvenica; VI Kapela; VII Sgrada za sestre i bolničarke; VIII Mrtvačnica i razudba; IX Paviljon za interne bolesti, muž. i žen. odjel; X Paviljon za kožne bolesti (Siphilis), m. i ž. odj.; XI Paviljon za kirurgiju; XII Sgrada za Roentgen i Finsen; XIII Paviljon za očne bolesti; XIV Paviljon za gynekologiju i rodilište; XV Paviljon za zarazne bolesti; XVI Paviljon za umobolne; XVII Vratar (Izvorni dokumenti pohranjeni u Odsjeku za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti HAZU u Zagrebu)

Slika 1. *Položajni nacrt kraljevske zemaljske bolnice iz 1908. godine*
Figure 1. *Positional plan of the royal territorial hospital from 1908*

Slika 2. *Opis gradilišta i pojedinih osnovnih zgrada »sagraditi se imajuće zemaljske bolnice u Zagreb« (Izvorni dokumenti pohranjeni u Odsjeku za povijest medicinskih znanosti Zavoda za povijest i filozofiju znanosti HAZU u Zagrebu)*

Figure 2. *Description of the construction site and main buildings*

godine odstupio, ponovno je pokrenuto to pitanje. Za gradnju zemaljske bolnice osobito se zalagao tadašnji protomedik dr. Ignjat Thaller, koji je obišao niz modernih bolnica u Njemačkoj. Thaller je uspio pridobiti bana Raucha za gradnju zemaljske bolnice na Šalati, na zemljištu koje je u tu svrhu poklonio zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer. Slika 1. je preslik položajnog nacrta kraljevske zemaljske bolnice iz 1908. godine, a slika 2. je preslik prve stranice opisa gradilišta i pojedinih osnovnih zgrada »sagraditi se imajuće zemaljske bolnice u Zagrebu«. Svečano je 30. studenoga 1909. godine položen kamen temeljac za prijamnu zgradu koja je doskora i dovršena. Međutim ugarske vlasti dale su obustaviti daljnje radove pod izlikom da je teren puzav i da je na Šalati mnogo vjetrova. U dovršenoj zgradi (današnji Zavod za anatomiju) smješten je plemićki konvikt, uz to je sagrađena još jedna zgrada (današnja stara zgrada Dekanata) u kojoj je smještena gimnazija.

Neobično sporo je napredovala gradnja zgrade dječje i dermatološke klinike na Šalati, koja je tek nakon opetovanih urgencija profesorskog zbora i javnih protesta Zbora liječnika dovršena 1928. godine. Preseljenje Klinike za otorinolaringologiju na Šalatu zapravo je Šercerovo djelo.

U povodu pedesete godišnice Klinike Branimir Gušić piše: »U nastojanju da i naša klinika dobije svoje mjesto u krugu Medicinskog fakulteta na Šalati, gdje su već bili smješteni zavodi pretkliničkog studija, novi šef Klinike prof. dr. Ante Šercer uspijeva izboriti prostor u zgradi, gdje se Klinika i danas nalazi.«[9] Stari prostor Klinike u Draškovićevoj je napušten 1935. godine, a Klinika se preselila na Šalatu. Adaptacija i borba za životni prostor traje punih pet godina, pa tek uoči Drugoga svjetskog rata 1940. godine Klinika konačno dobiva određen profil. »Klinika je zaslugom svog mladog šefa, uvođenjem najnovijih operativnih metoda čvrsto stala u krug ostalih europskih institucija sveučilišnog ranga i kao žarište dalje izgradnje svoje discipline i kao poznat centar za odgoj novih specijalista, tada još toliko potrebnih našoj zemlji.« Neposredno prije Drugoga svjetskog rata Ante Šercer objavljuje u Liječničkom vjesniku rad »De re publica otorhinolaryngologica« u kojem obrazlaže svoju koncepciju suvremene otorinolaringološke klinike te prikazuje što je u Klinici na Šalati u tom smislu učinjeno.[10] U tom razdoblju Šercer snažno potiče i provodi znanstveni i stručni rad u Klinici. Primjerice, na majmunima vrši pokuse prenošenja skleroma. Velika kirurgija tumora glave i vrata, temelje koje je postavio još D. Mašek, znatno je proširena i modernizirana. Usporedo je razvijana rekonstrukcijska kirurgija. Đak klinike prof. dr. Ivo Čupar (Slavonski Brod 29. 9 1901. – Zagreb, 28. 9. 1981.) osnovao je Kliniku za čeljusnu kirurgiju. Bio je dekan Medicinskog fakulteta u Zagrebu u akademskoj godini 1949/50.[11] Njegov rad u našoj Klinici nastavio je Jurica Bocak, erudit i nadareni znanstveni radnik. Uoči samog rata u Klinici je uređena prva bešumna komora za ispitivanje sluha, koje se provodi s pomoću otoaudiona, prvog audiometra. U to je doba T. Dujmušić objavio prvi prilog govornoj audiometriji u nas. Odlaskom B. Banjanina i H. Freunda s Klinike zamro je rad na fonijatriji.

Od godine 1946. Šercer je predstojnik Odjela za bolesti uha, nosa i grla u zagrebačkoj Bolnici milosrdnih sestara, koju 1964. pretvara u sveučilišnu kliniku i vodi do 1966. Bio je redoviti profesor Medicinskog fakulteta u Zagrebu i dekan (1936–37. i 1943–45.). Prvi je od hrvatskih kliničara stekao medicinsko priznanje otkrićem nazotorakalnih refleksa, tumačenjem nastanka deformacija nosne pregrade i otoskleroze, plastičnim i rekonstruktivnim zahvatima nosa i uške. Bio je urednik za medicinu Hrvatske enciklopedije, glavni urednik Medicinske enciklopedije te enciklopedijskog djela Otorinolaringologija. Od 1930. do 1945. godine bio je član JAZU/HAZU.

Godine Drugoga svjetskog rata bile su za Kliniku na Šalati teške. U jednom je razdoblju u zgradi bila smještena ustaška vojarna.

Osvrt na zbivanja od 1945. do 1971. godine

Neposredno nakon rata predstojnik Klinike postaje Branimir Gušić (Zagreb, 6. 4. 1901. – 6. 7. 1975.). Medicinu je studirao u Zagrebu gdje je promoviran 1926. godine. Specijalizaciju otorinolaringologije počeo je u Zagrebu u Otorinolaringološkoj klinici, a nastavio u Pragu i Beču. Bio je dekan (akademske godine 1945/46; 1946/48; 1958/59;1959/60) i redoviti član Jugoslavenske, danas Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Tijekom Drugoga svjetskog rata otvorena je Zakladna bolnica na Rebru, a u njoj otorinolaringološki odjel. Nakon rata Zakladna bolnica na Rebru dodijeljena je Medicinskom fakultetu. Preuzimanje ove bolnice značilo je organizacijske promjene na Fakultetu, pa su među inim oblikovana tri upravna odsjeka (Šalata, Rebro i Petrova).[12] Klinička bolnica Medicinskog fakulteta ostala je u sastavu Fakulteta do 1960. godine, iako je odvajanje od Fakulteta započeto već 1953. godine kada je izdana Osnovna uredba o upravljanju ustanovama sa samostalnim financiranjem.[13]

U povodu pedesete godišnjice zagrebačke otorinolaringološke škole 1971. godine akademik Gušić piše: »Trebalo je prije svega uhvatiti korak sa svjetskom naukom, ponovno steći svoje mjesto u međunarodnom naučnom svijetu, izboriti našoj otorinolaringologiji dolično mjesto u svjetskoj nauci.« Djelo-

mični uvid u rad Klinike u razdoblju u kojem je Gušić bio predstojnik omogućuju podaci da je uz izuzetno velik stručni rad, vrlo brojne obveze u dodiplomskoj i drugim oblicima nastave, obranjeno 16 doktorata znanosti, dovršeno 29 habilitacija te 18 profesura. Gušić je usmjeravao suradnike prema pojedinim supspecijalističkim dijelovima struke te tako stvorio uvjete za razvoj vrhunske otorinolaringologije prema obrascu vodećih klinika Europe i Amerike.[14] Asistenta Branka Femenića poslao je u Ameriku radi usvajanja novih otokirurških tehnika, a Mihajla Pražića u Englesku radi stjecanja iskustva potrebnog za oblikovanje audiološkog centra. Taj je centar otvoren 1954. godine u Draškovićevoj 19, a 1976. godine preseljen u novogradnju smještenu uz objekt Šalata 4 u kojem je Klinika. Obnovljen je rad u fonijatriji, a u području te struke njegovan holistički pristup te ostvarena suradnja s laringolozima i svim drugim strukama koje su relevantne za glas i govor. Krajina je boravio u Švedskoj usavršavajući zbrinjavanje tumora glave i vrata. U Gušićevu razdoblju dijelovi Klinike su građevinski u nekoliko navrata prilagođavani. Dobro je rješenje bila amfitetralna organizacija dječeg odjela sa ostakljenim pregradama tako da sestra može kontrolirati bolesnike iz svog radnog stola smještenog u središtu.

Sažeti prikaz temeljnih odrednica razvoja Klinike u razdoblju od 1971. do 1986. godine

U razdoblju od 1971. do 1986. godine predstojnik Klinike bio je prof. Zvonimir Krajina (Šibenik, 12.1.1923.). Krajina je bio dekan Medicinskog fakulteta (1975/78.) i rektor Sveučilišta u Zagrebu (1982/86.). Znanstvenim istraživanjima dao je brojne doprinose razvitku rinologije i alergologije u otorinolaringologiji, liječenju tumora glave i vrata te posebice rekonstrukcijskim zahvatima u grkljanu nakon odstranjenja zloćudnih tumora. Krajina je poticao timski rad u različitim područjima i problemima u struci, bio je pristupačan u stručnoj raspravi i poštivao je utemeljena gledišta suradnika. Publicirane radove, magisterije, doktorate i habilitacije suradnika doživljavao je kao osobni uspjeh. Svojim međunarodnim kontaktima omogućio je suradnicima brojne studijske boravke u inozemstvu te omogućio prenošenje najmodernijih dijagnostičkih i terapijskih postupaka iz vodećih svjetskih središta. Napose se brinuo da organizacijom znanstvenih i stručnih skupova te kontinuiranom edukacijom znanja i vještine koje je njegov tim usvojio budu dostupna drugim središtima. Krajina je u granicama raspoloživih sredstava modernizirao Kliniku. Izdvojen je i pregrađen novi operacijski trakt s tri dvorane, modernom sterilizacijom te ostalim nužnim prostorom. Poboljšani su uvjeti ležećim bolesnicima jer su velike sobe pregrađene u manje za tri do četiri bolesnika. Krajina je uz znatan napor prebrodio prvi veliki »udar« na Kliniku kada se iznenada u ljeto 1974. godine zgrada morala iseliti zbog »trusne ugroženosti«. Tada su poduzeti potrebni građevinski radovi u istočnom i zapadnom dijelu zgrade Šalata 4, pa je objekt u tim dijelovima stabilan. Radovi u središnjem dijelu nisu dovršeni jer je prije toga nužno izmjestiti ložionicu. Radi se zastarjeloj ložionici na kruto gorivo koja Šalatu onečišćuje čađom. Administracije Kliničkoga bolničkog centra Zagreb nisu nikada uložile dostatan napor da se izgradi zajednička ložionica na plin za objekte na Šalati, a to je uz izgradnju centralne stanice za medicinske plinove minimum za očuvanje ove kliničke jezgre.

Od 1986. do 1989. godine predstojnik Klinike bio je prof. Franjo Kosoković (Karlovac, 28. 9. 1924.), a potom od 1990/1991. godine prof. Radovan Subotić (Zagreb, 14. 12. 1927.). Od početka siječnja 1992. godine pročelnik Klinike je prof. Stjepan Simović (2.6.1939.). Ta razdoblja su preblizu da bi se učinio objektivan prikaz djelovanja triju zadnjih pročelnika.

Podsjetnik na zbivanja tijekom 1995. godine

Stoga želimo samo prikazati zbivanja s kraja 1995. godine kada su klinike na Šalati ponovno voluntaristički napadane te se predlagalo raseljavanje klinika u druge ustanove u kojima se objektivno nisu mogli steći ni minimalni dosegnuti uvjeti rada i razvoja na Šalati. Razlozi takvog egzodusa bili su nejasni i nikako u skladu s modernim koncepcijama razvoja otorinolaringologije i učinkovitih bolničkih sustava te po tome nema bitnih razlika prema recentnim nastojanjima nekih da se žrtvuje klinička jezgra Medicinskog fakulteta na Šalati. Simović je tada, zajedno s članovima svog tima, hrabro branio svoju Kliniku, njezinu opstojnost, kontinuitet i prednost danog razvoja na Šalati. No bitan je tada bio doprinos kardinala Franje Kuharića, koji se u jeku nastojanja da se Šalata isprazni uspeo na Šalatu 1. srpnja 1996. godine. Zapamćen je njegov boravak i razgovori s najteže bolesnom djecom na Hematološkom odjelu. Potom se kardinal osobnim pismom obratio predsjedniku Tuđmanu. Neposredno nakon toga prestalo se govoriti o raseljavanju kliničko-fakultetskog kompleksa Šalate.

Klinika za bolesti uha, nosa i grla od svog utemeljenja prije više od 80 godine vrši brojne zadaće vodeće stručne, nastavne i znanstvene institucije u Hrvatskoj i u regiji. To je institucija koja postavlja standarde stručnog rada u brojnim segmentima otorinolaringologije. Želimo i ovdje istaknuti da u brojnim područjima naše struke slične zadatke vrši Klinika u Kliničkoj bolnici Sestara milosrdnica. U proteklih desetak godina Klinika na Šalati bitno je unaprijedila brojna područja rada, primjerice: razvojem poštednih postupaka u bolesnika sa zloćudnim tumorima grkljana te tumorima u drugim dijelovima glave i vrata, posebice kirurškim zahvatima primjenom lasera; primjenom najmodernijih rekonstrukcijskih postupaka u kirurgiji glave i vrata; primjenom suvremenih postupaka odstranjenja tumora u teško pristupačnim područjima glave i vrata te razvijanjem i primjenom komprehenzivnih postupaka liječenja uznapredovalih tumora glave i vrata. Nadalje, dobri rezultati afirmiraju Kliniku kao vodeću ustanovu za endoskopske kirurške postupke u području paranazalnih sinusa, u graničnim područjima sinusa prema oku i mozgu te u području endoskopske kirugije grkljana i endoskopske fonokirurgije. U Klinici djeluju afirmirani kirurzi plastično-rekonstrukcijske te estetske kirurgije glave i vrata. Bitno je obogaćena dijagnostika i liječenje bolesti grkljana. Klinika je povratila ugled odlične institucije za kirurško liječenje štitnjače. Uspostavljeni su standardi komprehenzivne obrade i liječenja komunikacijskih bolesti iz domene otorinolaringologije i suradnih struka. U Klinici se primjenjuju najsloženiji otokirurški postupci, primjerice pužnički usadak, te provodi rehabilitacija bolesnika nakon implantacije pužničkog usatka. Iako postoji recentni nedostatak osnovne opreme, citološki laboratorij funkcionira kao standard rada u citologiji u području uha, nosa i grla te glave i vrata. U tom su razdoblju, nadalje unaprijeđena područja fonijatrije te audio-vestibulologije. U Klinici djeluju referalni centri Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske za fonijatriju i audiologiju. Razvijane su moderne komunikacijske tehnologije, pa je tako prvi put u svijetu 1998. godine primijenjena trodimenzionalna kompjutorizirana telekirurgija nosa i sinusa. Stoga u Klinici djeluje referalni centar za kompjutoriziranu kirurgiju u otorinolaringologiji i telekirurgiju Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske. U svim tim područjima osim implementacije recentnih svjetskih znanja postoje publicirani znanstveni radovi djelatnika Klinike, od kojih su neki ocijenjeni bitnim razvojnim doprinosima i izvan naše zemlje. U brojnim područjima rada organizirani su međunarodni skupovi, a materijal takvih skupova publiciran. Dvoje djelatnika klinike su aktivni članovi ORLAS-a (Santa Večerina Volić i Ivica Klapan), a dva umirovljena djelatnika su počasni članovi (Zvonimir Krajina i Radovan Subotić).

Zaključno razmatranje

Iako Klinika, poštujući razvojne programe koji su prirodni nastavak respektabilne povijesti, te u skladu s kreativnim potencijalima njezinih djelatnika i stručnim i znanstvenim standardima unutar Europske unije, sada djeluje u skučenim uvjetima, recentno nam nije bilo ponuđeno prihvatljivo rješenje koje poštuje vrijednosti ostvarene u našoj radnoj sredini. Dapače, ponovno smo se morali oduprijeti nametanju neprihvatljivoga, smatrajući to ne samo obvezom prema našim bolesnicima, studentima, specijalizantima, brojnim suradnicima i prijateljima Klinike već i prema našim utemeljiteljima.

Prihvatljivim, to jest razumnim i realnim ulaganjima moguće je lako riješiti goruće probleme Klinike te izgraditi liftove, urediti i opremiti modernu intenzivnu njegu, dislocirati i modernizirati ložionicu i opremiti centralnu stanicu za medicinske plinove. Nadalje, bilo bi poželjno inspiriranim arhitektonskim rješenjem oblikovati toplu spojnicu zgrade Klinike i zgrade Audiološkog i Fonijatrijskog centra, a ujedno bi se mogao dobiti dodatni kvaliteni prostor za razne moderne sadržaje namijenjene podizanju komfora bolesnika, djelatnika i studenata. Time bi Klinika dobila dio nužnih uvjeta za daljnji kontinuirani razvoj, primjeren njezinu respektabilnom povijesnom razvoju te sadašnjoj vrijednosti u hrvatskoj, europskoj i svjetskoj otorinolaringologiji.

Recentno se nude planovi izgradnje »istočnog češlja« na Rebru te preseljenje Klinike na Rebro. Tim planovima i predloženim rješenjima za našu Kliniku stručni kolegij Klinike je višekratno dao negativnu ocjenu kada je projekt *post hoc* postao dostupan. Nijedan član naše Klinike nije konzultiran pri oblikovanju tog projekta, a to nije primjereno. Samo struka, ponajprije na tragu europskih standarda, poznaje razvojne pravce i potrebe svojih vrhunskih radilišta. Samo iz struke može nastati poticaj za autorska inovativna i kreativna rješenja razvojnih uvjeta i napretka. Razvojni programi naše Klinike višekratno su pozitivno ocijenjeni od različitih stručnih tijela, pa i stručnih tijela Kliničkoga bolničkog centra Zagreb. Dostatno je znano da samo eksperti poznaju specifične odrednice i razvojne obveze svojih područja. Braneći svoje pravo i dužnost utjecaja na oblikovanje razvojnih pravaca struke, Klinika se i danas pokazala dostojnom svoje povijesti.

LITERATURA

1. *Belicza B.* Osnivanje i otvorenje Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U: Čečuk LJ, Belicza B, Škrbić M, ur. Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: Stvarnost; 1984;13–33.
2. *Mašek D.* Opseg i važnost oto-rino-laringologije. Liječ vjesn 1922;44:1–6.
3. *Mašek D.* Gjuro Catti – prvi jugoslavenski otolaringolog. Liječ vjesn 1923;45:503–6.
4. *Škrobonja A, Manestar D.* Dr. Catti, slike iz života jednog riječkog liječnika. Rijeka: Edit, 1999.
5. *Šercer A.* Uređaj i organizacija oto-rino-laringološke klinike u Zagrebu. Liječ vjesn 1926;48:639–51.
6. *Krajina Z.* Predstojnici otorinolaringološke klinike na Šalati. U: Krajina Z, Poljak Ž, ur. Otorinolaringologija u Hrvatskoj. Zagreb: Klinika za bolesti uha, nosa i grla i cervikofacijalnu kirurgiju Kliničkog bolničkog centra Zagreb; 2001;10–9.
7. *Padovan I.* Život i djelo Ante Šercera. U: Lasić S, Pušek T., ur. Biblioteka Znameniti Hrvati. Zagreb: Globus, 1997.
8. *Glesinger L.* Borba za Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. U: Čečuk LJ, Belicza B, Škrbić M, ur. Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: Stvarnost; 1984;7–12.
9. *Gušić B.* U povodu pedesete godišnjice zagrebačke otorinolaringološke škole. Saopćenja (Pliva, Zagreb) 1972;15:211–22.
10. *Šercer A.* De re publica otorhinolaryngologica. Liječ vjesn 1941;63: 179–93.
11. Ivo Čupar 1901–1981. U: Ikić D, ur: Spomenice preminulim akademicima, Razred za medicinske znanosti JAZU, sv. 18. Zagreb: JAZU 1983.
12. *Žitko J.* Pravna organizacija Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu od oslobođenja 1945. do 1983. godine. U: Čečuk LJ, Belicza B, Škrbić M, ur. Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: Stvarnost; 1984; 47–61.
13. Osnovna uredba o upravljanju ustanovama sa samostalnim financiranjem. Službeni list FNRJ 1953;51:638–43.
14. *Krajina Z, Subotić R.* Povijesni razvoj otorinolaringologije u Republici Hrvatskoj. U: Krajina Z, Poljak Ž, ur. Otorinolaringologija u Hrvatskoj. Zagreb: Klinika za bolesti uha, nosa i grla i cervikofacijalnu kirurgiju Kliničkog bolničkog centra Zagreb; 2001;133–40.